

Енеїда (скорочено)

Іван Котляревський

Частина I

Після того як греки спалили Трою, Еней [один із героїв Троянської війни в античній літературі] з деякими троянцями, зробивши човни, поплив морем. Але Юнона, дружина Зевса [царя богів і людей, бога неба, грому і блискавки], була на стороні греків і дуже не любила Енея:

Давно уже вона хотіла, Його щоб душка полетіла К чортам, і щоб і дух не пах.

Не любила Юнона Енея за те, що був троянцем, і за те, що "мамою Венеру звав". Венера [давньоримська богиня краси і кохання] підчас Троянської війни була на боці троянців.

З неба Юнона побачила, що Еней на морі, взяла хліб із сіллю і помчала до Еола [бога вітрів], щоб той здійняв на морі бурю і потопив Енея і його людей, а за це пообіцяла:

За сєє ж дівку чорнобриву, Смачную, гарну, уродливу Тобі я, далебі, що дам.

Еол порозпускав усі вітри — Борея, Нота, Зефіра, Евра,— однак плата була дуже спокуслива, і він виконав прохання Юнони. Він зняв на морі страшну бурю, чим викликав "морську хворобу" у людей Енея, та і за борти багато попадало. Тоді Еней звертається до Нептуна [бога морської стихії], щоб той йому допоміг:

Я Нептуну

Півкопи грошей в руку суну,

Аби на морі шторм утих.

Нептун, почувши Енейів голос, нагримав на вітрів, бо вони вторглися у його царство. Коли випогодилось, троянці почали готувати обід:

Тут з салом галушки лигали, Лемішку і куліш глitalи І брагу кухликом тягли...

Троянці любили поїсти і випити, а після цього і поспати. За штормом спостерігала Венера і вирішила піти до Зевса на поклон із проханням:

Зевес тоді кружав сивуху І оселедцем заїдав; Він, сьому випивши осььмуху, Послідки з кварти виливав.

Венера запитала Зевса, чим так перед ним завинив Еней, що Юнона ледве не згубила її сина. Зевс не розумів тривоги Венери, оскільки доля Енея уже була вирішена і ніхто не міг її змінити, бо Зевс велів йому їхати до Риму і:

Еней збудує сильне царство І заведе своє там панство; Не малий буде він панок. На панщину весь світ погонить, Багацько хлопців там наплодить І всім їм буде ватажок.

За планом Зевса Еней заїде до Дідони [карфагенської цариці], там відпочине, погуляє, але все буде так, як Зевс сказав. Венері ж не має чого журитися, так заспокоював її Зевс.

В цей час Еней пливе морем, аж йому набридло, і він навіть пожалів, що не помер у Трої. Потім троянці побачили берег, до якого і пристали. Недалеко від берега Еней

побачив місто:

В тім городі жила Дідона, А город звався Карфаген...

Побачивши троянців, Дідона запитала, хто вони, звідки і чого приїхали в її царство. Троянці розповіли, як і чому вони плавали з Енеєм, поки не пристали до Карфагена, і просили бути її милостивою до них, бо вони охляли, обірвались і зголодніли. Розчулена Дідона влаштувала на честь Енея і троянців бенкет, де їли з полив'яних мисок "свинячу голову до хріну", куліш, кашу і пили кубками слив'янку, мед, пиво, брагу, сирівець та інші напої страви. Гостей розважали музики (сопілка, дудка), які грали до танців. Весь день минув у танцях, розвагах, гуляннях:

Весь день весело прогуляли І п'яні спати полягали...

На ранок Дідона, гарно вбравшись, знайшла одяг і для Енея:

Штани і пару чобіток, Сорочку і каптан з китайки, І шапку, пояс з каламайки, І чорний шовковий платок.

І знову, як і минулого дня, загуляли:

...Дідона ж тяжко сподобала Енея так, що і не знала, Де дітися і що робить.

Закохана Дідона робила все, щоб Еней забув про своє лихо, вигадувала різні ігрища,— щодня пили і гуляли:

Були троянці п'яні, ситі, Кругом обуті і обшиті, Хоть голі прибрели, як пень.

Троянці ходили по вечорницях, веселились увесь час — отак і жили. Еней зовсім забув про Рим, куди мав їхати, щоб заснувати там своє царство. Зо два роки провів Еней у Дідони.

Аж якось ненароком Зевс з Олімпа глянув на землю і побачив, як гуляють троянці, розлютився і послав Меркурія [бога торгівлі, що виступав у ролі вісника Зевса] до Карфагена нагадати Енеєві, що він має робити. Меркурієві треба було доложити сил, щоб розлучити Дідону з Енеєм. Він прийшов до Енея і сказав:

А ну лиш, швидше убирайся, З Дідоною не женихайся, Зевес в поход тобі сказав!

Еней знав, який буває в гніві Зевс, тому зібрав троянців і наказав збиратися в дорогу. Асам склав свої речі і чекав ночі, щоб відплити і не прощатися з Дідоною, бо прощання було бтяжким. Але Дідона це розгадала і була наготові, коли Еней думав, що вона спить. Цариця дорікала Енеєві за таку відплату за життя у неї, плакала і лаяла Енея:

Мандруй до сатани з рогами,

Нехай тобі присниться біс!

З твоїми сучими синами,

Щоб враг побрав вас, всіх гульвіс,

Щоб ні горіли, ні боліли...

Щоб ви шаталися повік.

Еней побіг від розлюченої Дідони, сів у човен і поплив.

Дідона тяжко зажурилась, Весь день не їла, не пила; Все тосковала, все нудилась, Кричала, плакала, ревла.

Вона не могла забути Енея, страждала від кохання до нього. Одного разу вночі,

коли місто спало, Дідона на своєму городі підпалила сухий очерет, розвела великий вогонь і сама себе спалила.

Покійниці не видно стало, Пішов од неї дим і чад! — Енея так вона любила, Що аж сама себе спалила, Послала душу к чорту в ад.

Частина II

Еней плив синім морем, тужив і обливався слізьми, почувши, що вона спалила себе, однак сказав:

Нехай їй вічне царство, Мені же довголітнє панство І щоб друга вдова найшлась.

Пливли троянці морем, аж ось одного разу знову на морі знялася буря і нагнала на них страху. Палінур, керманич Енейового війська, сказав, щодо Риму вони не допливуть, що потрібно пристати до берега і підкувати кораблі. Недалеко від них була сицилійська земля, де правив цар троянського походження на ім'я Ацест, що заснував на острові Сицилія місто Сегесту:

Ми там, якдома, очунаєм І, яку себе, загуляєм, Всього у нього вдоволь єсть.

Так і зробили. Ацест частував троянців від душі салом, ковбасою, хлібом, горілкою, гречаними з часником пампухами тощо. Цей день, коли Еней приїхав до Ацеста, був днем смерті Анхіза — Енейового батька. Еней "схотів обід справляти і тут старців нагодовати", тобто справити по Анхізу, який "згорів" від горілки, поминки.

Троянці підтримали бажання Енея і готувалися до поминок, закупивши їжу і горілку, варили страви і пекли:

Баранів тьма була варених, Курей, гусей, качок печених, Досита щоб було всім їсть.

Щедро пом'янувши з народом батька, Еней "в одежі ліг і не роздігся, під лавкою до світу спав". Проснувшись, знову пили, влаштовували ігрища, бійки. Два богатирі: Дарес — троянець, та Ентелл — сицилійський герой, надумали вчинити поєдинок на смерть.

В цей час на Олімпі до Зевса зібрались на обід гості. Вони там пили, забавлялись, аж прибіг Меркурій і попросив богів втрутитися в земні справи в Сицилії. Побачивши бійку Дареса і Ентелла, Венера благала Зевса зберегти життя троянцю. А за Ентелла заступився син Зевса Ба-хус, бо полюбився йому Ентелл тим, що "сивуху так, як брагу, хлище". Зевс grimнув на Венеру і Бахуса і велів не мішатись до кулачних боїв. До знесли бились воїни, переміг Ентелл, якому Еней "трохи не цілу гривну" подарував [мідна монета, що у XVIII—XIX ст. дорівнювала 3 копійкам]. Потім Еней велів привести ведмедів, щоб забавляли народ. Поки народ гуляв, а боги дивились на це, Юнона пішла до Ірисі [посередниця між богами і людьми, прислужниця Юнони] і щось на вухо їй шепнула, щоб не почули боги.

Ірися спустилася в Сицилію, туди, де були троянські човни. Перетворившись на одну із жінок, вона порадила іншим підпалити човни, щоб досадити п'яним чоловікам:

Великий тяжко був пожар...

Еней, помітивши пожежу, велів всім бігти до човнів, а сам від страху так розлютився, що почав лаяти богів: і Венеру, і Зевса, і інших за те, що допустили пожежу. За все лаяв їх Еней, а потім попросив пустити з неба бурю. І тільки попросив — з неба пішов дощ і "в годину весь пожар залив". Не всі троянські човни згоріли, і

тому Еней думав, що йому робити: чи пливти до Риму, як велів Зевс, чи зостатися тут, в Сицилії, бо Зевс допустив пожежу флоту,— і все ніяк не міг прийняти рішення. Окрім, з троянської громади, порадив йому поспати, а потім вже приймати рішення.

Заснувши, Еней побачив у сні батька Анхіза, який сказав синові, що його послали боги:

Щоб ти нітрохи не журивсь, Пошлють тобі щасливу долю, Щоб учинив ти божу волю І швидше в Рим переселивсь.

Батько радив залишити Сицилію і пливти, і не журитись, а також прийти до нього в пекло обміркувати якусь справу. Прокинувшись, Еней велів наступного дня збиратися в дорогу, а сам пішов до Ацеста подякувати за гостинність. Троянці цілий день збирались, а другого дня вранці вирушили морем до Риму.

Венера, побачивши троянців на морі, пішла до Нептуна на поклон, "щоб не втопив їх у волнах". Нептун пообіцяв Венері, ідо Еней на морі буде в безпеці.

Частина III

Подорож морем Енею вже добряче набридла, і він не вірив вже ні богам, ні батькові. Вітри дули вслід човнам, що гребці і весла положили та співали пісень "козацьких, гарних запорозьких":

Про Сагайдачного співали, Либонь, співали і про Січ...

Довгенько плавали по морю, а згодом і землю стало видно, до якої троянці і пристали. То була Кумська земля [Кум — місто—державна античних часів на півдні Італії]. Троянці швидко побратались із місцевими жителями (південна Італія) і почали гуляти. Знову вечорниці, ігрища:

Тут всі по волі забавлялись, Пили, і грали, женихались.

Еней же був зажурений, бо йому снилися батько та Плутон, бог підземного царства, і він залишив троянців гуляти, а сам пішов по полях шукати дорогу до пекла. Дійшов до лісу, а там:

На ніжці курячій стояла То хатка дуже обветшала І вся вертілася кругом...

Еней став викликати господаря. Через деякий час вийшла з хати "бабище старая":

Крива, горбатая, сухая Запліснявіла, вся в шрамах, Сіда, ряба, беззуба, коса, Розхристана, простоволоса...

Еней, побачивши таку господиню, "не знав із ляку, де стояв". Це була Сівілла — жінка—пророчиця. Вона сказала, що давно чекає на Енея, що про його прихід боги сказали та і батько Анхіз до неї приходив. Сівілла давно живе на світі і багато всього знає. Вона повела Енея до каплиці помолитись, порадила Енеєві пообіцяти Фебові — богу сонця — телицю і золотого та і Сівіллі щось щоб дав, то і шлях до пекла покажуть.

Еней з Сівіллою молились, Сівіллу добряче трясло, що синя, наче бу-бен, стала, а коли трохи очуняла, то передала від Феба наказ, що доля нелегка чекає Енея і його військо, що не заспокоїлася ще Юнона, що ще намучаться троянці, але все буде так, як вирішили боги на своїй олімпійській раді.

Еней вислухав її, його ця промова не задовольнила і не дала нічого нового, тож він і попросив Сівіллу провести його до батька, за дві спідниці. Сівілла каже Енею про

платню, щоб вона почала думати, як провести його в пекло:

Ти знаєш — дурень не бере; У нас хоть трохи хто тямущий, Уміє жити по правді сушій, То той, хоть з батька, то здере.

Сівілла радить Енеєві зломити з найвищого дерева в лісі гілку, бо без неї не можна буде вийти назад. Як Еней зламає гілку, то потрібно, не оглядаючись, повертатись назад. Еней так і зробив. Довго в лісі шукав кислицю високу [яблуню], потім за гілку смикнув і "одчахнув" і побіг з лісу до троянців. Відпочивши, велів троянцям збирати здобич в жертву Плутону і всім, хто пеклом править. І коли прийшла Сівілла, то веліла попрощатися з троянцями, взяти на плечі клунок із хлібом і йти до пекла. І ось Еней із Сівіллою вирушили у путь. Дійшовши до гори якоїсь, вони знайшли нору і "пішли під землю темнотою". Це була вулиця у пекло, на якій жили Дрімота, Зівота, Смерть, аза ними в ряд стояли: чума, війна, холод, голод і всі інші мирські лиха. Були тут злі жінки, свікрухи, мачухи, сердиті чоловіки, шурини, брати та інші злидні. Були тут несправедні судді й ісправники, секретарі та інші чиновники, "квартал був цілий волоцюг, п'яниць, розпутниць".

Енеєві було страшно, і він хватався за Сівіллу. Згодом вони прийшли до річки Стікс, через яку була переправа до пекла. Перевізник Харон перевозив людей не всіх, а за своїм вибором, маленьким човном. Сівілла розказала Харонові, кого і для чого веде в пекло, і той перевіз їх, за роботу взяв півалтина [алтин = 3 коп.] і показав, куди йти далі. Трохи пройшовши, Еней і Сівілла побачили пса, який мав три голови. Пес охороняв дорогу в пекло і, забачивши Енея, "почав гарчати". Еней злякався і тікати. А Сівілла кинула собаці хліб, і поки той його ловив — вони проскочили з Енеєму пекло:

Там все поблідло і поблекло. Нема ні місяця, ні зізд... Смола там в пеклі клекотіла... В смолі сій грішники сиділи І на огні пеклись, горіли Хто, як, за віщо заслужив...

Наприклад, пани там тяжко працювали, все робили, за те їх мордували, що людей вважали за скотів. За панами наглядали чорти і лупцювали їх залізним пруттям. Брехуни лизали гарячі сковороди, скупим вливали розтоплене срібло в рот; батьки, які синів не вчили, "кипіли в нефті в казанах..."

Еней там бачив щось немало Кип'ячих мучениць в смолі, Як з кабанів топилося сало, Так шкварилися сі в огні...

Еней побачив там Дідону, почав до неї говорити, женихатися, однак Сівілла наказала не відставати від неї. Далі Еней побачив своїх вбитих земляків—троянців, з якими теж почав реготати і розповідати всяку всячину. Гурт знову розігнала Сівілла. Нарешті дійшли до царського дому Плутона. Пішли з дарами до господаря. У Плутона у дворці теж жили грішники. І тут Еней запитує у Сівілли, чому ніде немає його батька. Та пояснила, що Анхіз — божої крові і за велінням Венери, "де схоче — буде там і жити".

Коли ж знайшли Анхіза, він забрав Енея до своєї господи, а ворожки переказали Енеєві його долю.

Од його має розплодитись Великий і завзятий рід; Всім світом буде управляти...

Повороживши, Еней попрощався з батьком, і з Сівіллою повернувся назад на землю до троянців.

Частина IV

Сівілла отримала від Енея 12 шагів [шаг — дрібна монета], розпрощалася з ним. Еней, щоб не мати більш неприємностей від Юнони, відплив із троянцями з Кумської землі. Деякий час вони пливли тихо.

На морі згодом піднялася буря, знову почало колихати човни, що дуже налякало троянців. Коли ж вітер вгамувався, вони лягли відпочити. А прокинулись від крику паромщика, який повідомив, що мандрівники припливли до острова цариці Цірцеї:

Цірцея, люта чарівниця і дуже злая до людей; Які лиш не остережуться, А їй на острів попадуться, Тих переверне на звірей.

Цірцея всіх людей перетворювала на чотириногих. А пропливти острів не можна — чарами Цірцея притягує кораблі до нього. У Цірцеї на острові французи обернені в собак, москалі — в кіз з бородою, цесарці ходять журавлями і т. д.

Біду побачив неминучу, Троянці всі і пан Еней.

Троянці проспівали молебень Еолу, щоб той вітрами відвернув їх від клятого острова. Еол молебнем задовольнився і відвернув троянців від біди.

Пливучи морем, Еней побачив русло річки Тібр [річка, на якій знаходиться Рим], а боги якраз і веліли плисти до берегів Тібру і тут засновувати царство.

Зійшовши на берег, троянці почали "копати, строїть..."

Це була латинська земля [центральна частина сучасної Італії], і правив там цар Латин [міфічний цар, син бога лісів та полів Фавна і німфи Маріки]. Він був скупим, мав дружину Амату та дочку Лавинію (Лавису).

Дочка Латина була вродливою дівчиною:

Дородна, росла і красива, Приступна, добра, не спесива, Гнучка, юрлива, молода.

У Лавинії було чимало женихів, але не кожний матері Аматі подобався. Серед всіх женихів і Латинові, і його дружині та дочці найбільше був до душі сусідній цар — Турн [цар рутульців — італійського племені]. Він був:

Товстий, високий, кучерявий, Обточений, як огірок; І війська мав свого чимало, І грошків таки бряжчало, Куди не кинь, був Турн царьок.

Всі мешканці Латинової землі думали про майбутнє весілля. І якраз напередодні сватання сюди приплив Еней. Влаштувавшись трохи, Еней послав троянців до латинців, щоб із ними познайомитися. Коли троянці повернулись, то повідомили Енея, що латини розмовляють якоюсь дивною мовою, не зрозумілою троянцям:

І ми їх мови не втнемо; Слова свої на ус кончають, Як ми що кажем їм,— не знають, Між ними ми пропадемо.

Еней велів купити граматику латинської мови і:

Троянське плем'я все засіло Коло книжок, що аж потіло, І по—латинському гуло.

За тиждень вже всі знали латинську мову і розмовляли:

Енея звали Енеусом,

Уже не паном — домінусом,

Себе ж то звали троянус.

10 троянців, які найкраще знали латинську мову, Еней відправив послами до Латина, щоб познайомитись із царем. Послів із дарунками, бо Латин був дуже скупий, цар прийняв. Царський палац було прикрашено цінними картинами, наготували всіляких страв і напоїв. Посли передали такі дари: Лавинії — килим—самольот, Амати — скатертину—самобранку та чоботи—скороходи — Латину. Подарунки сподобались, і Латин запросив Енея в гості і теж дарами наградив, і майже зятем називав, бо вирішив саме за нього віддати дочку.

З Олімпу за Енеєм і троянцями слідувала Юнона. Ірися розповіла Юноні, як Еней приймають латинці, про мир та лад між ними. Юноні не хотілось, щоб Еней жив спокійно, і вона вирішила пролити кров троянську, використавши Турна. Змовившись із Тезіфонею [фурією], наказала їй:

Зроби ти похорон з весілля, Задай ти добре всім похмілля, Хоть би побрали всіх чорти.

Таким чином, фурія за змовою з Юноною вирішила всіх знедолити:

Сама троянців всіх поїм, Амату з Турном я з'єднаю І сим Енея укараю, Латину ж в тім'я дур пушу; Побачать то боги і люди, Що з сватання добра не буде, Всіх, всіх в шматочки потрошу.

Тезіфона спустилася з небес до Амати, яка тужила, що не Турн буде її зятем, і ще більше розпалила її серце проти Енея. Потім Тезіфона напусти-

ласонна Турна, і бідолашному приснилося, ніби-то Лавися його зрадила. Прокинувся Турн розлючений і вирішив розправитись і з Енеєм, і з Латин-ном. Він послав Енею листа, в якому запрошував на поєдинок "сам на сам", а Латину оголосив війну. Тезіфона була рада—раденька, але їй потрібно було ще і простий люд розізлити один на одного. І тут фурія використала цуцика няньки Амати, якого та дуже любила. Фурія зробила так, що підчас полювання на зайців собаки троянців розірвали цуцика. Розлючена стара зіб-рала своїх людей, і пішли вони бити троянців. А троянці:

...носа хоть кому утруть; І няньчину всю рать розбили — Скалічили і розпотрошили І всіх в тісний загнали кут.

Підбурені Аматою, Турном, латинці на вулицях кричали:

Війна! Війна! против троянців, Ми всіх Енеєвих поганців Поб'єм — іскореним їх род.

Латин не любив воювати, а тому зібрав своїх вельмож і намагався з'ясувати, з якої причини Турн оголосив війну:

Скажіть — з чого війна взялася? З чого ся мисль вам приплелася? Коли я тішився війною?

Латин сказав вельможам, що військо не готове, що для війни немає грошей, що він не хоче проливати людську кров, то щоб вельможі про війну і не думали. А:

Вельможі царство збунтували

Против царя всіх наущали...

І всі почали готуватися до війни.

Амата підбурювала жінок, щоб ті допомагали у війні, а ще щоб " Енеєві дочки не

дать". А де вмішаються жінки:

Прощайсь навік тогді з порядком, Пішло все к чорту неоглядком, Жінки поставлять на своє.

Потім Турн посилає до всіх сусідніх царств послів, щоб ті прийшли:

Щоб Турнові допомагати: Не дасть Енеєві женитись, Не дасть в Латії поселитись, К чортам енейців всіх послать.

Енейове військо теж готувалось до війни.

Частина V

Еней роздумує, як знайти вихіді де отримати допомогу, щоб перемогти Турна:

Еней ту бачив страшну тучу, Що на його війна несла. В ній бачив гибель неминучу І мучивсь страшно, без числа.

День і ніч шукає виходу Еней, з проханням про допомогу "к олімпським руки простягав", але, видно, боги не спішили на допомогу. Еней блукає вночі, замислившись, і приходить на берег річки Тібр, де його зморює сон. Енеєві сниться старий дід, який пророкує йому пораду, як перемогти Турна:

З аркадянами побратайся, Вони латинцям вороги. Троянців з ними як з'єднаєш, Тогді і Турна осідлаєш, Все військо виб'єш до ночі.

Проснувшись, Еней прочитав богам молитви і велів спорядити два човни річкою Тібр, аж поки на березі не побачать під дубом білу свиню і тридцять білих поросят. Еней велів їх заколоти і принести в жертву богам, щоб ті не залишили його без підтримки, і поплив по Тібрудо царя аркадського Евандра просити допомоги.

В Евандра відбувалося свято, царство пило і гуляло, коли приїхав до них Еней. Син Евандра Паллант провів Енея до батька, перед яким той сказав, що латинці вороги і Енея, а він, кошовий троянець, маючи хоробре військо, яке натерпілося від злих людей і богів, хоче перемогти Турна, який веде з ним війну. У Турна більше військо і сили свіжі, а покоритись йому Еней не хоче.

Евандр, мовчки вислухавши Енея, відповів:

Дамо вам війська в підпомогу,

І провіанту на дорогу,

І грошеняток з якийсь міх.

Еней зі своїми людьми погостювали в Евандра на святі, де їли й пили різні страви та напої, на ранок збиралися назад в дорогу.

В цей час на Олімпі Венера пустила свої чари на Вулкана — коваля, щоб той допоміг зробити Енеєві зброю і міцну, і дорогу, яка б допомогла здобути перемогу. А оскільки ніхто не може встояти передчарами Венери, то і Вулкан залучив до роботи всіх майстрів, але все, про що просила Венера, виконав до ранку.

У цей час у Евандра споряджають у дорогу Енея. Дали всього:

Списів, мушкетів, палахів, На тиждень сала з сухарями, Барильце з срібними рублями, Муки, пшона, ковбас, коржів.

Разом з Енеєм Евандр відправляє і сина Палланта начальником своїх воїнів, бо хоче, щоб ледачий син навчився у Енея військового ремеслу, хоробрості. До воїнів цар

звернувся зі словами:

А ви, аркадці,— ви не труси, Давайте всім і в ніс, і в уси, Паллант мій ваш єсть атаман. За його бийтесь, умирайте, Енеевих врагів карайте, Еней мій сват — а ваш гетьман.

Евандр попросив і Енея доглянути за сином і ще порадив йому звернутися до лідійського народу, який теж може стати йому при нагоді корисним. Після цієї розмови Еней із новими силами повертається до троянців у старий табір.

Вночі Енееві сниться його матір, яка принесла йому зброю, що викував Вулкан:

До зброї що не доторкнеться, Все зараз лайнеться і гнеться, її і куля не бере.

На щиті були зображені всі богатирі (Котигорох, Іван—царевич, Кузьма—Дем'ян), які додавали йому казкової сили, здатної відбити ворога.

Еней збирався напасти на Турна зненацька. Однак тут вмішалася Юно-на і послала до Турна Ірисю, щоб та попередила його про Енейів похід.

Ірися застала Турна у наметі, де він був у горі від любові до Лависі і пив горілку. Ірися висміяла Турна за те, що на відміну від Енея, той нічого не робить. Поглузувавши з нього, Ірися каже:

Швидше охмеляйся, Збирають союзних поспішайся, На нову Трою напади.

Послухавши її поради, Турн зібрав "і кінних, і піших" і повів їх на кріпость троянців.

Еней з допомогою ще не повернувся в кріпость, а тому троянці, забачивши військо Турна, на валу всі залягли і приготувались до відсічі ворогів. Турнові не вдалося взяти кріпость, і тоді він дав наказ спалити троянський

флот. Дим від його багаття дійшов аж до богів. Ця подія дуже вразила Ве-неру, яка боялась за сина, і прийшла Венерадо Цібелли [матері всіх богів] просити, щоб вона заступилась за троянський флот перед Зевсом. Цібелла поплакалась Зевсу, що троянський флот стоїть під її горою їдою, і що Турнові уроди [воїни] доберуться і до її царства, а тому Цібелла прийшла до Зевса просити захисту і втручання в земні справи, бо:

Мене ж стару, уб'ють, мов гниду, Тебе прогонять відсіля.

Зевс пообіцяв паніматці провчити всіх. Він своєю силою обернув кораблі троянців в сирен, а рутульці, побачивши таке диво, злякались і почали тікати в різні сторони. Вночі троянці пильно охороняли кріпость, бо Турнові не довіряли.

І ось у стані Турна стало тихо — всі спочивали вороги.

На варті троянців біля головної вежі на сторожі стояли Низ і Евріал — молоді, хоробрі, міцні воїни—земляки. Вони не були троянцями, а найнялися до Енейового війська і були хорошими йому воїнами.

У Низа виник план забратися в Рутульський табір і перерізати ворогів, і цим допомогти Енейовому війську. Низ хоче цей вчинок здійснити сам, бо у Евріала є стара мати, а в нього нікого немає, то якщо і загине, то за ним ніхто не буде плакати. Але Евріал не погоджується на це, вони ж разом Енееві на вірність присягали, то:

Де общее добро в упадку, Забудь отця, забудь і матку, Лети повинность ісправлять...

Своїм планом вони поділились з іншими троянцями і просили дозволу на його

виконання.

І так, одважна наша пара Пустилася в Рутульський стан.

А в Рутульському таборі всі спали, "сивуха сну їм піддала". Низ і Евріал перерізали чимало війська Турна:

Так наші смілії вояки Тут мовча проливали кров; Од ней краснілися, мов раки,. За честь і к князю за любов.

І коли вже поверталися друзі назад, задоволені своєю роботою, натрапили на Волсентаз полком латинської дружини, що їхав в табір Турна. Латинці піймали Евріала, а Низ на вербу заліз і сховався. Побачивши товариша в руках ворогів, Низ кидає списа у ворогів і тим самим видає себе. Волсент відсік Евріалу голову на очах у Низа, і Низ йому прямо в серце меч всадив. Латинці вбили і Низа:

Так кончили жизнь козарлюги, Зробивши славнії услуги На вічність пам'яті своєї.

Турн думав про нову битву і як помститися троянцям за нічну різню. Він звелів надіти голови Низа і Евріала на списи і іти на штурм кріпості. Троянці впізнали голови своїх героїв, побачила це і стара мати Евріала, горе якої було безмежне. А рутульці "дралися" на стіни. Троянці ж після побаченого горя матері і долі своїх побратимів люто відбивали ворогів, не жаліючи їх. Тоді Турн приставив до брами таран із колод, і брама упала, подушивши багато троянців, однак вони зібралися з силами і зуміли пролом заложити, тому Турн із військом "не знав, що і робити". Двоє з троянського табору, Геленор та Лик, пішли на рутульців у рукопашню, і Лик навіть "тим і одличився, що як до Турна примостився, то з'їздив добре по зубах". Однак ці двоє загинули від рутульців, що ще більше озлило троянців.

І зав'язалась жорстока битва: Троянці, як чорти, озлились, Рутульців били наповал. Тріщали кості, ребра, боки Летіли зуби, пухли щоки, З носів і уст юшила кров.

Ремул — родич Турна — звертався так до троянців:

Чого прийшли ви, голодранці? Лигать латинськії потанці? Пождіть — ваш витісним ми дух.

Начальник троянців, Іул Енейович, почувши такі промови, прицілився і камінцем Ремулу влучив у лоб, і "хвастун бездушно повалився", а у троянців дух піднявся, і пішли кулачні бої:

Враг на врага сїкав, мов блохи, Кусався, гриз, щипав, душив.

Біля воріт брами стояли два міцних воїни — брати Битіас і Пандар, які ніби пропускали рутульців в місто, а хто заходив, тих вбивали — це була ще одна пастка для рутульців. Коли Турн це розгадав, то привів допомогу. Загинув Битіас, а Пандар, побачивши смерть брата, зачинив ворота. Але в кріпості вже був Турн. Пандар кидає в Турна камінь, і Турн загинув би, однак знову вмішалися боги — Юнона "заслоняє" собою Турна, а відчувши допомогу богів, Турн вбиває і Пандара. Окрилені перемогою Турн і рутульці б'ють троянців, що ті хотіли залишити кріпость, аж тут Серест — начальник артилерії — сказав:

Куди? Вам сорому немає! Хто чув? Троянець утікає! Чого наш славний ріддоживсь!

А князь наш бідний що помислить? Адже ж за воїнів нас числить, За внуків

славніших дідів!

Присоромлені троянці гуртом навалились на Турна, Турн відступив аж до річки Тібр, стрибнув у воду і "пустився вплав".

Частина VI

В цей час на Олімпі боги, богині і півбоги зняли гвалт і сварки, чим викликали невдоволення Зевса, який у гніві сказав:

Поступки ваші всі не божі; Ви на сутяжників схожі. І раді мордовать людей; Я вас із неба поспихаю і до того вас укараю, Що пасти будете свиней.

І своєю владою Зевс забороняє богам вмішуватися до людей, сказавши:

...тих богів лишу чинів,

Які тепер в війну вплетуться.

Тоді Венера нагадує Зевсові, що це він послав Енея біля Тібра оселитись, то ж звідки там узявся Турн? Що це боги мстять Енеєві за те, що він Венерин син, і не дивлячись на наказ Зевса, розпалили на землі війну. І Венера просить у Зевса, "щоб жив Іул і жив Еней". Тоді в розмову вмішалась Юнона. Вона облаяла різними словами Венеру, що та доносить на неї її чоловікові — Зевсу. Юнона звинувачує у всьому Венеру. Між ними зав'язалась сварка перед Зевсом:

Одна другу хотіла бити. Богині в гніві также баби... І, як перекупки, горланять,

Одна другу безчестять, ганять

І рід весь з потрохом клянуть.

Тоді Зевс, щоб зупинити їх, на них нагрімав і ще раз суворо попередив, щоб ніхто і ніяк не допомагав людям.

А на землі Турн знову повів своїх воїнів на кріпость. Битва була цілий день — "насилу розвела їх ніч".

А вночі до "городка, що Турн обліг", Еней з Паллантом і військом на-иімжався. Еней не спав в човні, а думав:

Як Турна—ворога побити. Царя Латина ускромити і успокоїти народ.

Аж тут, дивлячись у воду, Еней бачить "видиво" — ніби одна істота у вигляді дівчини —мавки розповідає йому, що сталося з троянцями у його відсутність і про те, як ледь знову не згорів його флот, якби не Зевс. І лиш зажеврив день, як Еней "узрів свій стан в осаді", кинувся з новими силами на допомогу. Троянці з кріпості побачили його, і зав'язалась битва. Еней трошив ворогів. Мужньо бився і Паллант. Досвічені рутульці відразу помітили новачка, однак Паллант зумів розправитися з такими рутульськими воїнами, як: Даг, Гібсон, Ретій, Фарет, Демоток, Галес. У поєдинку Турна з Паллантом Паллант спочатку наніс сильний удар, але Турн зумів перемогти молодого лицаря і вбив його, а потім посадив мертве тіло на коня і відправив у стан троянців:

Таку побачивши утрату, Аркадці галас підняли, Клялися учинить одплату, Хоча би трупом всі лягли.

Еней з новим завзяттям кидається у бій, щоб помститися за смерть і Палланта:

Махне мечем — врагів десятки Лежать, повиставлявши п'ятки: Так в гніві сильно їх локшив.

Еней убив Мага, Нума, Сереста, Тарквіта, Камерта, Луку та інших ру-тульських молодців. І ось Еней з Іулом возз'єднались:

Іул, як комендант ісправний, Енееві лепорт подав.

Тобто розповів про все, що сталося в кріпості у його відсутність.

В цей час на небі Зевс поглядав на війну і намагався помиритися з дружиною Юноною, а хитра Юнона хотіла з цього мати зиск і упросила Зевса залишити життя Турнові. Домоглася Юнона свого любощами.

Юнона у вигляді Енея явилась до Турна. Турн, побачивши свого ворога, кинувся його вбити. Юнона (все ще в образі Енея) прибігла до моря

і сховалась у байдаку, а Турн шукав розправи з марою Енея, стрибнув у байдак — Юнона перетворилася на зозулю і полетіла, а Турн уже був серед моря:

Турн глядь, аж він усе серед моря, Трохи не луснув з серця — з горя, Та мусив плить, де жив отець.

А Еней тим часом побив багато ворогів і з приходом ночі "був п'яний, ележив..."

На ранок троянці ховали мертвих, а Еней взяв доспіхи рутульсь-кого лицаря Мезентія та на пень для втіхи посадив, бо він подумав, що опудало Мезентія допоможе їм відкрити місто латинців. Віддавши останні почесті Палланту, Еней тіло з охороною відправив у столицю батька Палланта Евандра. Провівши тіло Палланта, Еней повернувся у кріпость, де його чекали посли рутульські з проханням віддати тіла мертвих, щоб "землі предати, нехай князь милость сю явить". На це Еней сказав, що навіщо рутульцям воювати з Енеем, який не держить на них зла, що його ворог — Турн. Це Турн не хоче, щоб Еней був латинським князем і одружився з дочкою царя Латина. Але який зиск рутульцям, хто буде князем: Турн чи Еней? І нехай поєдинок між ними вирішить долю цієї війни:

Ми зробим з Турном поєдинок, Про що всіх кров проливають?

Послам латинським ця пропозиція була до душі, і вони обіцяли донести її до Латина:

І мировую тут зробили, На тиждень, два або і три...

В цей час люди ремонтували місто, наводили порядки, гуляли, ховали воїнів:

Про Турна ж всі кричали сміло, Що за своє любовне діло Погубить даром весь нарід.

А в таборі царя Латина вельможі, порадившись із воїнами-героями, прийшли до угоди помиритись з Енеем і відіслати йому дари. А лицарДран-сес наполягав, щоб:

Нехай лиш Турн, що верховодить І всіх панів за кирпи водить, З Енеем порівня плеча. .

Також він пропонував, щоб Тури ніколи не приходив у латинську землю, а Енееві віддати Лавинію і цим сватовством укласти мир надійний:

Сим сватовством нам мир даруєш І царства рани урятуєш; Дочці ж з Енеем буде рай. А Турнові сказав: Еней тебе лиш визиває, А нас, латинців, не займає, Іди з троянцем потягайся. Коли ти хоробрий не словами, Так докажи нам те ділами — Побить Енея постарайсь.

І хоч як цього не хотілося Турнові, він погодився на бій з Енеєм. А поки йшли ці всі дебати, троянці готувались до штурму латинського міста. Знову почалася війна, але вже біля брам латинців. Амата настояла на тому, щоб цар не віддавав дочки за Турна, кажучи, що така воля богів, бо Турн не зробить дочку щасливою. А насправді сама була закохана в Турна і не хотіла мати його зятем. Однак вона і не хотіла, щоб Турн бився з Енеєм.

Другого дня вранця два табори займали позиції, щоб спостерігати за поединком Турна і Енея.

Тут Юнона знову вирішила допомогти Турнові. Вона посилає мавку вод Ютурну [сестру Турна] спасати брата. Ютурна робить так, що воїн—латин пускає в троянців стрілу і вбиває Гиллипенка, що родом із аркадців. Знову зав'язалась бійка:

Кричать, стріляють, б'ють, рубають, Лежать, втікають, доганяють, Все вмиг зробилось кулішем.

Еней намагався зупинити всіх, але якась стріла попала і йому в стегно — Енея поранено. Це помітив Турн, і почав вбивати сміливо троянців. "Побив багатько Турн заклятий".

Енея лічив Япід, і не без допомоги Венери, слова якісь наговоривши, зробив ліки і вилив на рану Енееві. Чудотворні ліки подіяли, і Еней знову почав битися з ворогами. Ютурна ж вдалась до хитрощів і управляла кіньми Турна, спасаючи таким чином його від загибелі. Вона намагалась запустити камінь в Енея, але той вчасно ухилився. Це ще більше розпалило Енея, і він веде воїнів на приступ Латинового міста. Безліч стріл полетіло на місто, і воно почало горіти. Амата, подумавши, що Турн загинув, з горя повісилась. Смерть Амати всіх сполошила: Латин "ледве устояв на ногах", а Лавинія одяглася вусе чорне і перед дзеркалом "кривитись жалібно училась і мило хлипати в сльозах".

А Турн, дізнавшись про смерть Амати, виходить на поєдинок з Енеєм. Еней вибив меч з рук Турна, і ніхто не хоче допомогти царю:

Біжить пан Турн і репетує, І просить у своїх меча; Ніхто сердеги не рятує Од рук троянська силача!

Однак знову Юнона, рукою Ютурни, дає меч Турну. Зевс розгнівався на Юнону і сказав:

Уже ж вістимо всім богам: Еней в Олімпі буде з нами Живитись тими ж пирогами, Які кажу пекти я вам.

Тобто Еней стане безсмертним, як усі боги, а безсмертного не можна вбити, тому Зевс радить Юноні заспокоїтись. Нарешті Юнона погоджується з таким рішенням Зевса, але вимагає, щоб на царстві був Еней:

Но тільки щоб латинське плем'я Удержало на вічне врем'я Імення, мову, віру, вид.

Тоді боги "Ютурну в воду одіслали", щоб не допомагала брату, тим самим лишивши Турна його сили, і Еней списом майже вбив Турна. Турн прохав відправити його труп до батька, і Еней майже пожалів Турна і хотів залишити йому життя, однак тут побачив на плечі у Турна Паллантову ладунку, і в нього від гніву задрижали уста:

Так ти троянцям нам для сміха Глумиш з Паллантова доспіха І думку маєш бути живим?

З цими словами Еней, щоб помститися за смерть Палланта, направляє свій меч у рот рутульця і тричі повертає, "щоб більше не було клопот":

Душа рутульська полетіла. До пекла, хоть і не хотіла, К пану Плутону на бенкет. Живе хто в світі необачно, Тому нігде не буде смачно, А більш, коли і совість жметь.